

Novi vidiki v načrtovanju in izvedbi preнове

Referat na posvetovanju »Aktualni vidiki preнове naselbin na Slovenskem«

Število in različnost posvetovanj, ki v teh dneh tečejo ob ljubljanski prenovi v kar prevelikem številu in preveč ločeno, kaže na vrsto novosti, ki so se v zadnjem času uveljavile na tem področju. Žal prenekatero tako posvetovanje nima posebnega namena in ne prinese česa novega. Morda se za tem skriva tudi želja, da bi se vsi tisti, ki so do nedavna govorili o prenovi le mimogrede ali celo odklonilno, pokazali v napredni luči, ali pa, da so to spet zaprta strokovna mnenja. Iz tega vzroka je treba tudi tolikokrat ponavljati iste osnovne metodološke misli, ponovno opravičevati že dogovorjene cilje posameznih strok in njihove medsebojne odnose ali se dogovarjati za načine dela, ki bi morali biti, če že ne »minulo delo«, pa vsaj utečena praksa.

Novo gospodarske zahteve, obenem pa tudi nova strokovna spoznanja seveda tudi v prenovi spreminjajo vrsto sestavin od ciljev do načina dela. Ker pa je prenova (še do nedavna »revitalizacija«) ne le novost, ampak tudi stalen proces v spreminjanju, jo je potrebno tudi v razvitem sistemu temu primerno prilagajati.

Želel bi navesti le nekaj osnovnih novosti, ki spreminjajo odnose med strokami, odnose do posameznih na prvi pogled povsem strokovnih sestavin, ki nakazujejo nekoliko drugačne možnosti v okviru varovanja kulturne in naravne dediščine, kot smo jih razumeli doslej. Najbrž se bo istih problemov dotaknilo še več referentov, zato jih bom skušal predstaviti tako, kot se kažejo raziskovalcu in načrtovalcu, ki je postavljen pred nalogo, da skuša uveljaviti stroga strokovna izhodišča ter na koncu priti do čimbolj realnega cilja. Problematike ne navajam kot prikaz neke nove celovite metodologije, ampak kot niz bolj ali manj samostojno nastalih novosti, ki jih vključujemo v sedanje delo. Tudi ne bi želel ponavljati vrste še nerešenih problemov od (ne)usklajene urbanistične zakonodaje do strokovne (ne)usposobljenosti kadrov, kar po vsem videzu še dolgo ne bo rešeno zadovoljivo.

1. Prenova kot nujna sestavina družbenega in prostorskega planiranja se danes postavlja kot protiutež prenovi pri nalogi varstva in obnove naravne in kulturne dediščine, čeprav bi morali obe stopati po isti poti. Tako govorimo danes o prenovi ne le kulturnozgodovinsko pomembnih predelov, za katero smo se odločili predvsem zaradi kvalitete, ampak tudi o prenovi starejših in zanemarjenih predelov (materialno in vsebinsko), za katero se odločamo zaradi **nekvalitete**. Postavitev meje je zaradi nejasne zakonodaje, še bolj pa zaradi strokovne ozkosti kriterijev lahko le enostranska.

Če gledamo s stališča spomeniškega varstva, bi morali v raziskave pomanjkljivosti stavbne dediščine vključiti tudi raziskave pomanjkljivosti materialnih sestavin te dediščine, prav tako pa tudi raziskave vsebinskih kvalitete ali nekvalitete obravnavanega področja, da bi se lahko enakovredno spoprijeli z novo širino naloge. Najbrž

bi skrajna usmeritev, ko bi se spet opredelili le za izjemne spomeniške vrednosti tega prostora, postala za realno varstvo spomenikov usodna.

Danes si ne moremo več zamisliti le idealnega varstva abstraktnih sestavin, temveč lahko govorimo le o realnem odnosu, v katerem so abstraktne sestavine izhodišča za opredelitve. Ne da bi hoteli kakorkoli usmerjati strokovna prizadevanja konservatorske stroke, lahko ugotovimo, da z vidika interdisciplinarnih naloge v prenovi v tej smeri še ni bilo dosti storjenega. Tudi konservatorji bi namreč morali sodelovati pri odločitvah o vseh kriterijih, ki bi vplivali na obseg preнове. To pa pomeni precejšnjo razširitev vsebine njihovega dela ali pa (če tega ne bi sprejeli) popolno prepustitev pobude drugim strokam.

Druge stroke, predvsem urbanisti, sociologi in še kateri pa sedaj po eni strani nekritično upoštevajo vse, kar jim ponudi spomeniškovarstvena presoja ali pa zaradi nerazumevanja od teh ponudb v celoti odstopajo, če so še tako dobro pripravljene.

Tako se vračamo na začetek, ko se je prenova šele pojavila. Tokrat ne gre več za brezbržnost ali odtujenost strok, ampak za medsebojno tekovanje v tem, katera od njih naj bi prevzela vse ali vsaj glavne pobude v prenovi; pri tem pa cilje mimogrede pozabljajo. Če smo na začetku preнове govorili o izključni pobudi spomeniškega varstva, sedaj lahko govorimo o družbenoekonomski pobudi, marsikje celo s posebnim poudarkom le na ekonomiki. Taka tekma se bo vsekakor končala slabo in na škodo stavbne dediščine, ne glede na to, kdo bo zmagal.

2. Drug problem, ki se vse močneje pojavlja, je razširitev procesa preнове tudi na nemestna področja. To je bilo mogoče pričakovati že prej, a zdaj se, da tega nihče ni verjel; zdaj na to ni nihče pripravljen, še najmanj morda spomeniško varstvo. Pred nami se razširja možnost, da bi kulturno krajino, naravno dediščino in stavbno dediščino ruralnega ali drugega zunajmestnega prostora vključili v družbeno nalogo, ki bi jim kljub vsakovrstnim težavam zagotovila nadaljnji obstoj. Za to pa bo potrebno zagotoviti strokovnjake, ki bodo sposobni preseči ozke okvire institucionalne strokovne zaprtosti. Vprašanje je, ali to lahko dosežemo s posebnimi profili etnologov, umetnostnih zgodovinarjev, sociologov, arhitektov in drugih v okviru urbanističnih birojev ali zavodov za spomeniško varstvo ali pa bomo morali ustvariti take tipe strokovnjakov, ki bodo sposobni med seboj povezano delovati ne le na teh, ampak tudi na drugih ustanovah, ki se vključujejo v novo nalogo.

3. Kje se danes postavlja mesto konservatorja v prenovi, je vprašanje, na katero odgovarjamo, kakor nam je tisti trenutek ugodneje. Če ga potrebujemo za izdelavo nekkih analiz, potem je njegova vloga predvsem vloga znanstvenika. Če pa hočemo ugotoviti, kdo je odgovoren za pred-

pisovanje dejanskega posega, postane konservator spet le nujna prisila po starem sistemu, namesto da bi bil kreativni sodelavec-strokovnjak.

Ker so danes tudi spomeniki predvsem sestavni deli celotnega prostora, morda tudi njegovi vzori, pa bi moral biti konservator (tu mislim vse vrste od umetnostnega zgodovinarja, arhitekta, etnologa, arheologa, biologa ali kateregakoli profila) res sposoben celovitega vključevanja v prenovu. To pomeni, da bi nastopal hkrati kot znanstvenik, strokovnjak in družbeni delavec ter da bi prevzel del nalog v načrtovanju in izvedbi preнове. Samo tako bi lahko prenova kot celovit proces varstva in preнове kvalitetne (pa tudi nekvalitete) prostorske dediščine kdaj v celoti zaživel in ne bi bila več le tekovanje strok ter prepričevanje o večji pomembnosti ene ali druge.

4. S tem v zvezi je potrebno spregovoriti vsaj nekaj besed o prvem poskusu izdelave celovitega konservatorskega programa v Ljubljani. Strokovno zelo poglobljeno delo, ki je skoraj bolj monografija kot sestavina preнове, je nastajalo sicer po zapletenih sistemih stanovske sodelovanja, vendar nam je rezultat dal dragocene napotke. Arhitektom je omogočil v veliki meri preizkusiti resnične možnosti izvedbe konservatorske preobrazbe predela, umetnostni zgodovini kot nosilcu naloge pa preveriti njene možnosti vključevanja v programske zasnove. Če gledamo uporabnost, se sicer z vidika arhitekta-načrtovalca kažejo vrzeli v realnosti izvedbe, saj so kriteriji za program izhajali izrazito iz ene stroke. Tu bi kazalo v prihodnje bolj poglobiti sodelovanje pri oblikovanju kriterijev za odločitve ali pa že na konservatorskem nivoju upoštevati večdisciplinarnost (sodelovanje konservatorjev, umetnostnih zgodovinarjev, arhitektov, etnologov, ...). Po drugi strani lahko samokritično rečemo, da smo v arhitektonskem načrtovanju prehitevali. Ne glede na to, da so bili za oboje objektivni vzroki, bi bil rezultat verjetno boljši, če bi delo teklo bolj vzporedno in bi se tako morda nekatere rešitve že prej izkazale za nesprejemljive ali boljše od predlaganih. Vse to velja tudi za druge strokovne ravni, predvsem za urbanistična izhodišča.

Ugotovimo pa lahko, da je to ena od novosti, ki so bile vedno nujne in ki morajo v prihodnje postati obvezna sestavina načrtovanja preнове. Konservatorski program (z delnimi korekturami) je del kriterijev za urbanistični in arhitekturni nivo načrtovanja, hkrati pa zahteva nujnost uporabe popolne topografije izbranih področij. Posebno vprašanje v zvezi s tem se postavlja za obseg konservatorskih programov v spomeniško manj zahtevnih področjih, na nivoju urbanističnega prednačrtovanja in v ruralnih predelih.

5. Zaradi novih potreb in širine načrtovanja je nastal tudi nov nivo v zahtevnosti dokumentacije. Za »urbanistično prednačrtovanje« preнове,

v katerem določamo predvsem izbor predelov, stopnjo obdelave in programske cilje, bi morala biti stopnja analize (in z njo dokumentacija) le tolikšna, da bi zadoščala za splošne raziskave. Kot rezultat teh analiz bi morali biti izdelani urbanistični programski dokumenti, ki šele zagotavljajo možnost nadaljevanja podrobnega načrta prenove. Z njimi bi morali določiti nujnosti in obseg obdelave, stopnje obdelave (predpisane analize, načrti in vrsta dokumentacije) ter spomeniškovarstvene, vsebinske, materialne, prostorske in ekonomske cilje.

Bolje poznamo in uporabljamo analize in dokumentacijo za izdelavo podrobnih kriterijev, programov in realnih načrtov. Vendar smo morali zaradi novih izkušenj dodati dogovorjenemu topografskemu kartonu za arhitekturo ne le umetnostnozgodovinsko in entnološko analizo, temveč tudi arhitektonsko, ki se z drugimi združuje v celoto. Tako smo dobili popolno sliko o arhitekturi, ki jo raziskujemo, a obenem preveč popolno za zgoraj omenjene splošne analize. S podrobnimi študijami določamo v prenovi naslednje sestavine: osnovno dokumentacijo, analize, izdelave kriterijev, izdelavo programov na nivoju arhitekture in konservatorstva.

Z novo delitvijo se postavljajo številni problemi. Če imamo izdelan le prvi (splošni) nivo, tega gradiva ni mogoče uporabiti za družbeno veri-

ficirane dokumente, ki bi obvezovali uporabnike, lastnike in družbo; če pa vztrajamo le na izdelavi podrobnih analiz in dokumentacije, pa traja preveč časa do izdelave načrtov, ki so obenem preveč podrobni, da bi jih bilo mogoče v okviru naše zakonodaje uveljaviti kot splošne družbene programe. V prvi, splošni varianti je možen tudi zelo velik vpliv nepreverjenih želja in nerealnih zahtev; izvedba torej ni mogoča. Po drugi strani je po izdelavi podrobne analize in dokumentacije prostora možen močan pritisk večjih investorjev na račun drugih ali celo na račun varstvenih (konservatorskih) posegov. To se še posebej vidi takrat, ko na primer stanovanjska skupnost spozna materialne možnosti pridobitve dodatnih stanovanjskih površin (podstrešja, ...) in to postavi kot družbeno nujnost.

Možnost rešitve naštetih dilem se kaže v več različnih postopkih. Kot prva je hkratna obdelava obeh nivojev. Kljub idealnosti takega postopka se pokažejo težave zlasti v večjih predelih — za primer bi lahko tu navedli prav Ljubljano.

Drugi način daje prednost »zaporedni« obdelavi s predhodno izbranimi »modelnimi« področji. Tudi tu je bila preizkusni kamen Ljubljana, kjer se je pokazalo več problemov, od katerih je največji skrit v zakonodaji, ki ne dopu-

šča vnaprejšnjih dokumentov manjše vrednosti (»zazidalni načrt prenove« ne bi smel biti uveljavljen pred pogoji, ki jih postavlja splošni urbanistični načrt...).

Tretja, še nepreverjena možnost je razdelitev področja po težavnostnih stopnjah in zaporedna obdelava. Nekaj podobnega poskušamo sedaj v Škofji Loki, kjer zajema območje, namenjeno prenovi, vsaj trikrat večji del mesta, kot bo v prihodnjem letu zajemala prva stopnja načrta prenove mestnega jedra (znotraj obzidja). Taka rešitev je mogoča le, če se hkrati načrtuje tudi novelacija urbanističnega načrta, ki upošteva zakonitosti načrta prenove ter predvideva v prihodnje za preostala območja posebne načrte prenove.

Za zaključek bi želel zapisati misel, ki je namenjena podobnemu posvetovanju arhitektov (žal ločenemu!). Le s konkretnim delom, katerega cilj je iskanje možnosti za prenavo in hkratno ohranitev vrednot ustvarjenega okolja, ne pa strokovno tekmovanje ali sodelovanje zaradi trenutnih finančnih možonsti, ki jih prenova nudi, bomo dosegli cilj. Želel bi namreč, da se tudi tisti, ki še pred nekaj leti niso hoteli govoriti o prenovi, zdaj pa v njej sodelujejo celo kot pobudniki, uvrste med resnične ustvarjalce možnosti in prihodnosti za kulturno dediščino.